

Öyrənim

Hədəflər, Metodlar

Öyrənim hədəfləri

Belə bir fikir ortaya çıxabilir ki, biz ahil insalar artıq dərsi-məktəbi bitirmişik, ona görə day bizə əyitim və öyrətim şivələrinə ehtiyacımız qalmır. Bəri başdan demək lazımdır ki. Bu tərzifkr çox yanlışdır, sadəcə bu bəsit dəlilə görə ki, insanın öyrəndiyi yalnız mədərsə və univəristəyə məhdud olabilməz. Başqa sözlə desək öyrənməyə və həm də doğru və dürüst öyrənməyə həyat boyu ehtiyacımızın olduğu şüphəsizdir. Əkstəqdirdə insan bildikərini univəristəyə məhdud edərsə o insan artıq həyatdan heç nə anlamamışdır.

Başlanqıç

Ağl vəya rasyonal vasitəsilə öyrənim bu kimi faaliyyətlərə şamil olur: xatırlamasq, düşünmək, məsələ çözmək və yaratmaq.

Tərcümə: öyrənci oxuğu vəya öyrəndiyi bir mətni vəya müşahidə etdyi bir hadisəni əsldən biraz fərqli olaraq öz söz ehtiyatı ilə izah edərsə, bu faaliyyətə tərcümə deyilir (Translation)

Təfsir: Təfsir vəya yorum isə bdu ki, öyrənci oxuduğu mətni vəya müşahidəsini daha fərqli və etraflı və dərin məfhumlarla anlatmağa çalışarsa bu faaliyyətə təfsir (interpretation) deyillir.

Əyitim və öyrətim sahəsində 1950'lerde Amerikada bir araşdırma kampanyası başlandı. Kampanyanın aparıcı şəxsiyyəti B.S.Bloom olmuşdur. Araşdırmaların nəticəsi sonralar öyrətim mərkəzlərində xususe univəristələrdə tanınmış öyrətim sisteminə çevrildi. Adı gedən araşdırmalardan çıxan teori "Bloom Sinifləndirməsi" adi ilə məşhur oldu. Bu sistem halı-hazırda dünya univəristələrində geniş miqyasda uyqulanır.

Sinifləndirmənin mahiyyəti və hədəfləri

Bloom Sinifləndirməsi (Taxonomy) nəzəriyyəsi ilə ortaya çıxan araşdırmalar əsasən üç sahədə aparılırdı: rasyonal öyrətim, duyqulara dayalı öyrətim və bədən-ruh birləşməsi əsasında öyrətim mexanizmləri. Bu yazıda mən birinci araşdırmaları anlatmağa çalışacam. Bu sahəyə, yəni rasyonal öyrətimə, bu faaliyyətləri daxil edəbilirik: bilgi xatırlaması, yada-salma və beyin qabliyyətləri.

Öyrətim hədəfi ilə tənzim olan Bloom Sinifləndirməsi araşdırmaları amerikanın mədrəsə və univəristələrində aparılırdı. Öyrətim sinifləndirməsi nə öyrətmənlərlə öyrəncilərin əlaqələrinə qarışır və nə dərslərin möhtəvasına. Bencamin Bloom özü bu xusudə araşdırmaların hədəfini böylə izah edir, "...öyrətim sinifləndirməsindən hədəfimiz öyrəncinin mədrəsə vəya univəristədə dərslər ilə bağlı daha başarılı olması üçündür. Sinifləndirmələrdə ancaq öyrəncinin beyin və düşünmə faaliyyəti nəzərdə tutulur."

Öyrətım sinifləndirməsi araşdırmalarında çalışılır ki, siniflər-arası təzad olmasın, tərəf tutulmasın və nəhayi nəzəriyyə rəsmi sərəncam kimi deyil, bəlkə tövsiyə və təklif kimi təqdim olunsun. Sinifləndirmədə çalışılır ki, hər sinifə ayid olan rəftar sadə və bəsit şəkildən murəkkəb şəkilə doğru yön alsın. Araşdırmaların sonunda Bloom kampanyası aşağıda gələn öyrətım üçün sinifləndirmə təklifini tənzim edib qərar aldı. Bloom Sinifləndirməsi bunlardan təşkil tapır:

1. Bilgi 2. Anlamaq 3.İşlətmək 4.Analiz 5.Tərkib 6.Dəyərləndirmə

Əyitim və dərslərin tənzimlənməsi

Umumən mədrəsə və digər öyrətım ocaqlarında dərslərin qoyuluşu və əsasən öyrətım haqda ortaya çıxan ümdə problemlər bunlardır

1. Mədrəsə vəya dərslər hansı əyitim və öyrətım hədəflər uğrunda tədvin olmalıdır?
2. Hangı öyrətım təcrübələrdən hədəflərə çatmaq mümkündür?
3. Öyrətım təcrübələrindən öylə istifadə etmək lazımdır ki, təcrübələrin dəvami təmin olsun və onları öyrənci lazim olan zaman işlətsin?
4. Öyrətım təcrübələrin nəticə və əsərlərini görmək üçün hansı sınaq və yoxlamalardan istifadə etmək lazımdır?

Öyrətım və əyitim hədəflərindən amacımız budur ki, işlətdiyimiz dəqiq və muəyyən metodlar nəticəsində öyrəncinin sonrakı davranışlarında, düşüncəsində və duyqularında muəyyən dəyişiklər əmələ gəlsin.

Bilginin sinifləndirmədə yeri

Amerikada mövcud və yaygın əyitim və öyrətım hədəflərdən biri bilgi və məlumatın əldə edilməsidir. Böylə ki, öyrənci mədrəsə vəya universitəni hansisa bir vahid dərsi bitirdikdən sonra muəyyən bilgi əldə edəbilsin. Öyrənci, ona verilən bilgiləri ilboyu yada-salma və xatırlamaqla mənimsəyir. Beləliklə bilginin mənimsənməsi sözsüz ki, öyrətım hədfinin ümdə hədəfidir. Lakin bunu da vurqulamaq lazımdır ki, öyrənci mənimsədiyi bilgiləri mədrəsədən eşikdə, yəni həyatda, durumla bağlı işlədəbilsin.

Hər şeyi bilmək mümkünmü?

Hər şeydən öncə bunu bilmək lazımdır ki, bilgi nisbidir. Hansisa bir kültürdə bilgi adlanan şey başqa bir kültürdə bilgi olmayabilər. Bilgi eyni halda əbədi deyildir. Yani ki, mesəlçün dününənin bilgisi hesab edilən bu gün səhv oldğu ortaya çıxabilər.

Öyrəncinin mədrəsədə və elecədə real həyatda məsələlərin çözümlü üçün muəyyən bilgilərə yiyələnməsə əlbətdə zəruridir, lakin kafi deyildir. Elm sürətlə ikişaf gedir. Ona görə elmi vəya digər akademik çalışmalardan alınan bilgələr əbədi bilgi olabilməz. Bəs öyrənciyə elə bir biligi ötürmək lazımdır ki, o muəyyən dərsin bilgiləri ilə bərabər metodologiyani da öyrənəbilsin. Əvam düşüncəsinə görə bilgi ilə əyitim vəya öyrətım eynidir. Amma biz bilirik ki, bilgi (informasyon) ancaq öyrənimin əlifbasi hesab olunur. Əsas məsələ bundan ibarətdir ki, öyrənci sonralar real həyatda öyrəndiklərini işlədəbilsin.

Muəyyən bir elmdə bilgilərin sayı çox olduğuna görə onların hafizədə saxlanılması olduqca çətindir. Bəs bilgilərin yadda qalması üçün msləhət odur ki, biliglər konkret məsələlərlə bağlı öyrənilsin. Bu vasitə ilə bilgilər daha sürtlə və tez bir şəkildə yadda qalar.

Dərslıklərdə bilgi səviyyəsi üçün qərarlar

Bilgi səviyyəsi ilə bağlı dərslilər haqda 4 çeşit qərarların alınması zəruridir:

1. Bilgilərin sayı və miqdarı?

Dırslərdə nəzərdə alınan bilgilər gərək əsas sözlər və məfhumlara şamil olsun. Lazım olmayan bilgiləri dərslərə daxil etmək öyrənciləri sıxıntıya salabilir. Ona görə məsəlçün riyaziyyatda öyrənciyə öylə formullar ööyrətmək lazımdır ki, sonralar özü yeni formulları tapabilsin.

2. Bilgilərə verilən diqqətin önəmi?
Bilgilərə verilən diqqətin önəmi o zaman təmin ediləbilir ki, öyrənci öyrədilən bilgilərin əhəmiyyətini dərk edəbilsin. Ona görə öyrətmənlərin biginin özündən öncə bilginin əhəmiyyəti və istifadə yerlərini aşıləyabilsin. Nəticədən bilgilərin öyrənilməsi daha rahat olar.
3. Öyrənmək üçün sistematik proqram?
Öyrətim proqramında muxtəlif və uyqun metodlar işlətmək lazımdır. Bu isə öyrəncilərin öyrətim qabiliyyətləri çərçivəsində aparımalıdır.
4. Bilgilərin öyrənməsinin öyrənci üçün önəmi?
Bu sahədə öyrətmən gərək öyrənməkdə olan dərslərin əhəmiyyəti haqda öyrənciləri lazımi metodlarla başaləbilsin. Belə olan təqdirdə öyrəncilər öyrənim prosesinə artıq rəğbət görsədərlər.

"Beyin gücü və beyin məharətləri"

Beyin gücü və beyin məharətləri (intellectual ability and skills) diyəndə insanda bu kimi beyin faaliyyətləri nəzərdə alınır: bilgiləri yadda saxlama, xatırlma, istehsal, məsələlərin çözümlü, məfhum yaratması və qismən yaradıcı düşüncə. Sadaladığım bu beyin faaliyyətləri əslində koqnitiv (Cognitive domain) sahəyə aiddir. Öyrətim sistimlərində öyrəncilərə bilgidən öncə və bilgilərlə yanaşı fərdi istiqlalıyyət və fərdi qabiliyyət keyfiyyətlərini aşıləmaqdan ibarətdir. Bu o deməkdir ki, öyrənci real həyatda qarşılaşdığı özəl durumlarda problemləri təkbaşına və öyrəndiyi zihni qabiliyyətlə həll etməyə qadir oləbilsin, lazımi qərarı verəbilsin və hürr iradəyə malik oləbilsin. "Beyin gücü və beyin qabiliyyətləri" dilə tanan öyrətim sistemi, bilgi öyrətimi ilə muqayisədə iki cəhədən daha əhəmiyyətlidir. Əvvəla bu sitemin bilgi ilə muqayisədə istifadə edilməsi daha geniş və daha qalıcıdır. Üstəgəl, öyrənciyə sirf bilginin ötürməsindən ziyadə bu sitemin dəvamiyyəti daha çoxdur və həm də əlverişlidir.

Bloom Sinifləndirməsi

Yuxarıda qeyd etdiyimiz "Beyin gücü və beyin məharətləri" əsasında tənzimlənen tanınmış Bloom sinifləndirməsi meydana çıxır. Bu sistem 6 mərhələdən ibarətdir:

1. Bilgi
2. Anlamaq
3. İşlətmək
4. Analiz
5. Tərkib
6. Dəyərləndirmə

Sadalanan mərhələlər bir-birinə bağlı bir sistemdir. Bu o deməkdir ki, növbəti sonrakı mərhələyə keçid öncəki mərhələnin aşmasından asılıdır. İndi isə mərhələlərin birər birər izahatını veririk.

Öyrənim metodları

1. Bilgi

Umumən orta məktəblərdə və xusəsən universitələrdə öyrənci muəyyən zaman dilimində muəyyən olan bilgiləri öyrənir. İmtahan zamanı öyrəncidən istənilir ki, öyrənilən bilgilər, şifahi vəya yazılı təzadə, imtahan qanunları əsasında təhvil verilsin.

BİLGİ kateqoriyasına ayid olan reftar vəya statuslar onlardır ki, öyrənci istər öyrətim prosesində istər imtahan vaxtı muəyyən edilən bilgiləri (mətləblər, fikirlər, müşahidələr, fenomenalar və sayirəni) yadda saxlayabilsin vəya xatırlayabilsin. Bilgilər əsəsən sadə və bəsit bilgilərdən başlar və murəkkəb vəya təcridi bilgilərə doğru irəlilər. Sadə bilgiləri birbirindən ayırmaq və yadda saxlamaq mümkündür, lakin təcridi və murəkkəb bilgilərin yadda saxlanması bir o qədər çətindir. İkincisi sinifləndirmənin son mərhələrinə tuş gəlir. Sadə bilgilər mərhələsində yalnız yadda saxlamaq və xatırlamaq yeterlidir. Bilgilər əsəsən çox çeşitli olurlar:

Sadə bilgilər. Hansisa bir elmin vəya sənətin özünə xass olan "umumi" sözləri və bilgiləri vardır. O elmi vəya sənəti mənimsəmək üçün öyrənci bu bilgiləri öyrənmək məcburiyyətindədir.

Terminlər. Hər sənətin vəya elmin başqa elmdən fərqi bir də ondadır ki, O, özünə xass olan terminlər istehsal edir. Bu kateqoriyaya simvollar, referanslar, mədlullar və sayire bu qəbildən olanlar daxildir. Bilgilərin öyrənimində terminlərin rolu böyükdür.

Özəllər. Konkret və özəl şəxslər, adlar, yarıxi hadisələr, məkanlar və bu qəbildən olan xass bilgilər.

Metodlar. Araşdırma metodlar, zaman mərhələləri və muəyyən bir elm vəya sənətə xass olan digər metodlar.

Konvansyon. Bilgilər və fenomenalar ilə əlaqədar muəyyən bir elmin vəya sənətin daxili konvansyonları vəya konsensusları.

Rabitələr. Həm zaman və həm də səbəb-nəticə açıısından fenomenalar vəya bilgilər arasında rabitələr mövcuddur. Rabitələr haqda bilgilər.

Sinifləndirmə. Hər elmə vəya sənətə xass olan kateqoriyalar bilgisi.

Meyarlar. Bilgilər haqda hökm vermək vəya onları ölçmək üçün lazim olan meyarlar.

Terminologiyalar. Bilgilərə münasibətdə işlədilən terminologiyalar.

Təcridlər. Sadə bilgilər ilə təcridi bilgilərin fərqi bilmək və təcridi düşüncəyə sovq edən bilgilər məcmuəsi.

Nəzəriyyələr. Hansisa bir elmin vəya sənətin toplam prensipləri, qanunları, terminləri əsəsinsə sistematik düşüncə toplusu, nəzəriyyəsi deməkdir.

2. Anlamaq

Orta məktəblərdə və universitetlərdə üzərində həm də çox təkid edilən məsələ öyrənciyə verilən bilgilərin onun tərəfindən anlamasıdır. Başqa sözlə öyrəncilərdən istənilir ki, dərslərlə ilgili mətrəh olan bilgilərin, istər şifahi istər mətn və ya sayire formada verilən bilgilərin, ilişkilərini və anlamını öyrənsin və idrak etsin. Burada söhbət adi idrak dan daha öytəyə gedir. Öyle ki, öyrənci ona təslim alan bilgiləri dərin qavrasın və ayri irtibatlarda işlədəbilsin. İdrak və ya anlamaq dedikdə əsasən üç növ idrak nəzərdə alınır:

1. Tərcuman

Bu mərhələdə öyrənci verilən dərslərin qarşılığında, yoxlama vaxtı, dərslərdən aldığı idrakı bildiyi və musəllət olduğu dildə təhvil verməkdir. Dərslərin mətnində olan mənə və məhfumlar dəyişməz qalır, lakin ifadə və bəyan tərzı öyrəncinin qavrayış və izah tərzinə görə dəyişəbilir.

2. Yorum

Yorumlama və ya təfsir dərslərin və ya dərslərin mətnlərini birəbir tərcümə etmədən öytəyə keçər. Yolumlama, dərslərdən əldə edilən anlayışı muxtəlif düşüncələrin tərkibindən əmələ gələn dərk prosesidir. Diqqət etmək lazımdır ki, bu mərhələdə sonrakı sinifləndirmələrdə yer alan Analiz, Tərkib və Dəyərləndimə mərhələlərin keyfiyyətləri daxil edilməsin.

3. Təcrid dərəcəsi

Bu mərhələyə keçid üçün öncəki iki mərhələnin aşması şərtidir. Burada öyrənci gərək verilən dərslərin çərçivəsində dərslərin muxtəlif bölmələrinin daxili irtibatını anlasın. Bilgilərin kontekstini, irtibatını, möhtəməl istifadə yerlərini və sayirə cənbələri nəzərdən keçirəbilsin. Bu mərhələdə yerləşən təcrid, sonrakı İşlətmə mərhələsilə səhv salınmamalıdır.

2. İşlətmə

İşlətmə mərhələsi bilgiləri mənimsənib anladıqdan əməldə işlətmə mərhələsidir. Bu mərhələyə işlətmə texnikasının, nəzəriyyələrin, usulların və təcridi məhfumların mövzuları daxildir. Öncəki mərhələdə, yəni anlamaq mərhələsində, öyrəncidən istənilir ki, öyrənən bilgilərin əsasında muəyyən bilgilərin işləndiyi konkret durumlarda izha etsin, lakin İşlətmə mərhələsində öyrənci məlum olmayan durum və şərtlərdə bilgilərin işləməsinə dayir təcridi düşüncələrə sovq edilir. İşlətmə 6 prosesdən ibarətdir:

1. Məsələ
2. Öyrəncinin məsələdən anladığı versiyon
3. Məsələnin mənimsənməsi
4. Təcridi düşüncə seçimi (nəzəriyyə, əsl, qanun, məsələ ilə bağılı uyğun metod)
5. Məsələnin həlli üçün təcridi metodun işə alınması
6. Məsələnin həlli

Öyrətim sahəsində zaman-zaman ətraflı araşdırmalar olmuşdur. Araşdırmanın təxminən hamısından belə bir qənaətə gəlmək olur ki, öyrətim öylə olmalıdır ki, öyrənci məsələlərə qarşı düzgün yanaşma tərzini öyrənsin, muəyyən şərtlərdə muəyyən bilgilərə dayanmağı deyil belkə, məhfum və nəzəriyyələri öyrənəbilsin, dođru baxışa malik olabilsin və ən əsası isə özünə-güveni artsın və hür iradəli olsun.

4. Analiz

Anlamaq və İşlətmə sahələrinə görə Analiz mərhələsinə ayid olan məharətlər daha yüksək səviyyəli beyin qabliyyətləri təbəl edir. Anlamaq sahəsinə bilgilərin dərki və amaci nəzərdə tutulur. İşlətmə mərhələsində isə vurqu təcridi düşüncə, nəzəriyyə və onlari bir-birinə olan ilgisidir araşdırilir. Analiz mərhələsində bütöv bilgilər vəya məsələlər kiçik ünsürlərə ayrilir və ünsürlər arasında olan rabitələr tədqiq edilərək orqanizə olunur.

Öyrətim sistemində Analiz mərhələsi özü-özlüyündə amac kimi qiymətləndirilir. Ona görə bu mərhələ demək olar ki, bilgilərin idrakında çox böyük rol oynayir və bilgilərin dəyərləndirməsi üçün başlanqıç sayilir. Bu hesabla analiz məharəti hər bir elmin öyrənməsi üçün ilk şərtidir.

Buradaca qeyd etmək lazimdir ki, analiz ilə anlamaq mərhələlərini və eləcədə analizlə dəyərləndirmə mərhələlərini bir-birindən ayırmaq olduqca çətin bir məsələdir. İdrak (anlamaq) mətləbin anlaması ilə əlaqədar olduğu halda analiz eyni mətləbin həm anlamaq və həm də formasilə əlaqədardır. Analiz mərhələsinə daxil olan məharət hər hansisa bir mətləbin adı idraki demək deyil, bəlkə burada idrak deyərəkən murəkkəb irtibatların idrakından söhbət gedir. Ona görə bu araşdırmalarda analiz diyəndəb biz bunu nəzərdə alırıq. Analiz ilə dəyərləndirmə mərhələsinin ortağ cəhətləri olduğunu inkar etmək olmaz, xusəsən onda ki, "tənqidi analizdən" söhbət gedir.

Təlim və tərbiyə hədəflərində analiz qabliyyətini əsasən üç yerə bölmək olar:

1. Ünsürlərin analizi

Bu mərhələdə öyrəncidən tələb olunur ki, məsələ vəya bilgiləri xırdalayaraq (bölərək) sinifləndirsin və analiz üçün ünsürlər arası irtibata zəmin yaratsın.

2. İlişkilərin analizi

Bu mərhələdə öyrənci gərək ünsürlər arasında olan ilişkiləri günışığına çıxardaraq onların aralarında olan rabitə və qarşılıqlı munasibətləri muəyyən etsin.

3. Sistem analizi

Analiz prosesinin bu mərhələsində öyrənci gərək bilgilərdən təşkil tapan ünsürlərin birbirinə bağlayıcı sistemini əyan etsin

5. Analiz

Qıssa olaraq tərkibi belə tərif etmək olar: Tərkib, ünsür və bölümləri bir bütöv halinə gətirmək. Elə bir bütöv ki, öncədən mövcüd deyildi. Demək öyrənci gərək indiyə qədər öyrəndiyi bilgi, əldə etdiyi təcrübə və məharətləri yeni bilgilərlə bir araya gətirərək nisbətən yeni və insicamli bütöv bir olqu vəya sistem yaratsın. Tərkib öyrənim (Cognition) sahəsinin əsas bir qoludur ki, burada yaradıcılıq qabliyyəti tələb olunur. Lakin bunu da nəzərə almaq lazimdir ki, tərkib əsasən tam sərbəst yaradıcılıq qabliyyəti demək deyil hələ. Ona görə ki, bu mərhələdə öyrəncidən tələb olunur ki, muəyyən olunan çərçivədə və muşəxəs usul və nəzəriyyələr əsasına əməl etsin.

Tərkib prosesində olduğu kimi Anlamaq, İşlətmə və Analiz mərhələlərində də bilgi vəya məsələni təşkil edən ünsürləri bir araya gətirərək anlam çıxartmaqdır hədəf, lakin tərkib mərhələsində proses daha insicamli aparılır. Bundan başqa, tərkibdə ünsürlərin vəhdətinə daha artəq önəm verilir. Öncəki mərhələlərdə bu önəm ötəridir. Tərkibdən çıxan nəticə vəya nəticələr elə karakter kəsb etməlidir ki, o sadəcə ünsürlərdən ibarət olan bir bütöv kimi alınmasın. Başqa sözlə desək tərkibin nəticəsi digər mərhələlərdən və ünsürlərdən təşkil tapsa da, amma daha fərqli bir sistem təşkil edir.

Tərkib prosesindən amac və nəticələr bir neçə alt siniflərə bölünür:

1. Daha yeni və eksklusiv baxış

Hədəf budur ki, öyrənci öyrəndiyi müəyyən bilgilər və nəzəriyyələr əsasında olduqca daha yeni və eksklusiv yanaşma tərzinə sahib olsun və yeni bilgilər və məhsullar (nəticələr) əmələ gətirəbilsin.

2. Normativ baxış

Bu mərhələdə öyrənci öyrənib analiz və tərkib etdiyi bilgilər əsasında maraqlı və faydalı nəticələrə varibdir ki, onları normativ (məsləhət) təklif kimi bəyan edə bilər.

3. Nəzəriyyə

Tərkibin bu mərhələsində öyrənci artıq yaradıcı zəhmətlərinin nəticəsi olaraq nəzəriyyə də çıxara bilər. Bu o deməkdir ki, öyrənci dərslərdə artıq pasiv bir tələbə kimi deyil, bəlkə yaradıcı bir insan kimi mövqe tutmalıdır. Öyrəncini düşüncə müüəqilliyinə malik olması fikir yürütməsi özü-özlüyündə bir öyrətim hədfidir.

6. Dəyərləndirmə

Dəyərləndirmə yəni mövcud olan əsərlər, bilgilər, nəzəriyyələr, metodlar və sayirə fikirlər haqda düşünüb onlara qiymət vermək deməkdir. Dəyərləndirmə prosesində müəyyən kriterlər və ölçülər işlədərək fikirlərin doğruluğu, yararlılığı və isabətli olması yoxlanılır.

Dəyərləndirmənin nəticəsində bəyan edilən hökm həm keyfiyyətə və həm də kəmiyyətə fərqlənə bilər. Kriterlər və ölçüləri həm öyrəncinin özü seçə bilər və həm də mədrəsə və ya universitet tərəfindən müəyyən edilə bilər.

Dəyərləndirmə, göründüyü kimi öyrətim sinifləndirməsinin ən son mərhələsidir. Bu mərhələ beyin qabiliyyətinə son dərəcə fonksiyonudur. Bu mərhələ ödəki mərhələlərin tərkibindən yaranır, lakin bu mərhələyə əlavə olunan ancaq kriterlər və dəyərlər məcmuəsidir. Bunu da bilməkdə yarar var ki, dəyərləndirmə, ağıl qüvvəsi əsasında öyrətim (Cognition) prosesinin son mərhələsi olduğu halda həm də eyni anda sonrakı insanın duyqusal davranışlarına zəmin yaradır. Duyqusal davranışlar bu qəbildəndilər: sevmək, həzz aparmaq (və ya əksinə), qayğı və sayirə.

Danılmaz bir həqiqət var ki, insanoğlu üzləşdiyi hər bir fenomenə qarşı öz fikrini söyləyər, hökm verib və dəyərləndirmək istər. Və bəlkə də təbii olaraq o fenomenə öz şəxsi mənfəətləri zəviyəsindən faydalı olub-olmaması cəhətindən ölçər. Bu, hər insanın təbiətindədir. Bunlara rağmen öyrətim prosesində buna təkid edilir ki, hansısa bir mövzuda öyrənci məsələnin müxtəlif cəhətlərini araşdırabilər, çeşitli metod və kriterləri yoxlasın və hər dəyərləndirmədən və hökm vermədən öncə etraflı araşdırma aparabilər. Əsasən iki çeşit dəyərləndirmənin mövcud olduğunu söyləyə bilərik:

1. İç müşahidələr

İç müşahidələr əsasında dəyərləndirmə məntiqi düşüncə, harmoniya və sayirə iç kriterlər əsasında əldə edilir. Bu dəyərləndirmədə çalışılır ki, məsələdə və ya verilən bilgilərdə təzad varsa aşkar edilsin.

2. Xarici kriterlər

Məsələ və ya mətləbin haqqında verilən dəyər gərək mövcud olan xarici kriterlər əsasında verilsin. Məsəl üçün bir tarixi hadisəni dəyərləndirmək üçün o hadisəni poetik dəyərlər deyil, bəlkə real gərəkər zəminində qiymət verilsin. Burada araşdırmaçı şəxsi və duyqusal fikirləri nəzərə alımamalıdır.